

יראה ואהבה - שניים שחתם אחד

בנין ביחס שבין תשובה מיראה
לתשובה מהאהבה
וחחשפות לדורנו

**שין ביחס שבין תשובה מיראה
לתשובה מהאהבה
וחחשפות לדורנו**

א. הפתיחה שבין המקורות השונים החוסקים בפנינו שפ' יט

במחלוקת מקורות השונים העוסקים בתיאורו ומהותו של ראש השנה מגלה שתי מגמות סותרות. מחד, ניתן להבחין במקורות רבים המתארים את היום כיום חג: "תקעו בחודש שופר בכסה כבש". כך גם מסתבר לאור הנאמר בספר נחמייה²: "ויביא עוזרא הכהן את התורה לפניו הקהיל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השבעי. ויקרא בו לפניו הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים ואזני כל העם אל ספר התורה... ויאמר נחמה ה' הוא התרשתא וועזרא הכהן הספר והלוים המבינים את העם לכל העם היום קדש ה' הוא לה' אליהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה. ויאמר להם לכוי אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכוון לו כי קדוש היום לאדינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוצם". כמו כן, נהוגים לברך בתהグ זה ברכת "שהחיינו" ושמחים על הופעתו. בהתאם לרוח זו, מפורשים הם דברינו בתפילה: "וותן לנו ה' אלקינו באהבה את יום הזכרון הזה³".

מאידך, ידועים דברי המשנה במסכת ראש השנה⁴ "בראש השנה כל באי העולם עונדרין לפניו כבני מרון שנאמר⁵: "היווצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם". כך מסתבר לאור האמור בתלמוד

1. תהלים פרק פ"א.

2. נ邯ה פרק ח.

3. מתוך תפילה היהודים. וכן, עיין בסוף סימן 'תקפ"ב' שיש מן הגאנטים הסכורים שצרכן לומר בתפילה: "מוועדים לשמחה חגים זמנים לששון".

4. משנה, מסכת ראש השנה, פרק א' משנה ב.

5. תהילים ל'ג.

עהה: "כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלוקים"⁷. גם בשעות של משבר וקושי מכרייז האוהב: "ה' רועי לא אחסר... גם כי אלך בגין צלמות לא אירע רע כי אתה עמד"⁸.

לעומת האהבה, מדגישה היראה את הריחוק, את הפחד. היראה חש בincipor הנולד מן הפחד, בריחוק הנבע מהבדל מעמוני שלא מאפשר לחוש את פיעימות החיים של משה היראה. פיעימות הלב של הירא מהוות ביטוי לפחד גדול, לאיימה גדולה המלווה את האדם בכל מהלכו. בה בעת, היראה מאפשרת להסיט את נקודת המוצא מן ה"אני" אל עבר ה"אתה". התיחסות אל הסמכות מאפשרת לנו לבחון את המציאות בעין רחבה יותר המצריכה ענווה גדולה, המחדדת את ההכנעה והענווה ומתרור כך את ההקשבה.

מכאן, נובעים חסרונותיה של האהבה הגדולה. ערגת הלב עלולה לטשטש גבולות ולמנוע מהאהוב להקשיב אל הקולות הבוקעים מעצמת הקשר. לא פעם עלול האוהב לטשטש בין אהבתו לאהובה לבין אהבתו את עצמו. או אז, מתברר הכישלון הנגדול שבאהבה. זאת ועוד, האהבה מעבירה את מערכת היחסים ממערכת שיפוטית, חוקתית, למערכת רגשית חוויתית העוללה למומט את בסיס הקשר. הטענה מוגילה להתחבות בשאלת איזו היא הדרכן הנכונה שיבור לו האדם? כיצד ניתן להchner, ההורה?!

machad, ותרונותיה של האהבה גלוות לעין ומайдן חסרונותיה זעקה עד לב השמיים. כך גם ביחס למידת היראה. בעיקר אמרות הדברים ביחס לימי התשובה. האם אוירה של אהבה ושמחה, דבקות והתחברות צריכות להיות במרכז או שמא דין ורוחמים, "היום יעמיד במשפט", "היום הרת עולם"?

ג. משנת התשובה של חסידיים ראים

עיוון במשנת התשובה של חסידי האשכנז הראשונים מדגיש את מימד היראה. בספרות המוסר והשורות"ת בולטת מגמת היראה לא רק כמשמעותו במעשה התשובה אלא גם כאמצעי למניעת הישנותו של החטא. ספרות השו"ת של אותם ימים עשרה בדוגמאות המבוארות יסודות אלה. המעיין בתשובותיהם של המהר"י ברונא, בעל תרומות חדשן ווד, ימצא דוגמאות למכביר.

7. תחלים פרק מ"ב, ב'.

8. תחלים פרק י"ג.

9. ביאור משנת התשובה של חסידיים הראשונים אין מעניינו של מאמרנו. הרעה להרחב בעין ה' עיין בספרו של ג'. אלבויים: "תשובה הלב וקבלת טורים - עיונים בשיטות התשובה של חסידי אשכנז ופולין", רוצ' מגנס, רישלים, תשע"ג.

הביבלי⁶: "מכל דברاش השנה ליכא הלל, מי טעמא? אמר רבי אבהו: אמרו מלacci הרשות לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה ובכום הכהורות? - אמר להם: אפשר מלך יושב על כסא דין וספר חיים וספריו מותים פתוחו לפניו - וישראל אומרים שירה?"

המעיין בגוף התפילה וראה שהփיטנים כיוונו דבריהם כלפי מוטיב הדין שביניהם זה: "ויתספור ותמנה ותפקוד נש כל חי ותחתון קצבה לכל בריותך" וכן, בפיוטי זכרונות: "כי תביה חוק זכרון להפקד כל רוח ונפש להזכיר רבים והמן בריות לאן תכלית מי לא נפקד כהיהם הזה" וכן: "וילאיכים יופזון וחיל ורעדת יאחזון", ועוד.

שתי המגמות הללו מביאות לידי ביטוי את התפיסות השונות ביחס ליום. האחת מדגישה את הרוממות והשמחה של המפגש בין האדם לבין יום ההולדת של העולם. זה הויא יום בו אנו שמחים ומלאים הכרת הטוב כלפי הבורא על בראת העולם שבו אנו חיים, ויוטר מכך - על בראת האדם, נזר הבריאה. ביום זה האהבה הגדולה שבין האדם לבוראו עולה לשיאים חדשים. אנו יושבים לسعدה עם בורא עולם וחוגגים עמו את הבריאה כי חזרותה ה' היא מעזנו. מайдן, ביום ההולדת של האדם והעולם מהו יום של חשבון נפש, יום בו علينا להבין מניין ואנו צודדים. הבנת ערך הבריאה והאדם מחדדת את הרובדה שבינם וזה עוברים בני מIRON לפני אדון הכל. תפיסה זו מעוררת את היראה כמשמעותו המרכזית ביום זה.

על מה ולמה מופיעות האהבה והיראה כקרוכות זו בזו ביום קדוש ונשגב זה? האין בכר מעין "איסור כלאים" המקשה על הפקט התועלת הרצויה מן היום? האהבה והיראה מගות שנות המצריכות הנגאה וחשיבה שונה לחלוון. לכן, קשה להבין מדוע נזדמנו שני ערכיים חשובים אלו לאותו היום.

ב. בין אהבה ליראה

במבחן האהבה והיראה היפות זו לו. האהבה מדגישה את החיבור והקשרו. האוהב, עורג לזלתו ושמח בו שמחה גדולה. הוא חש קרבת נפש, תלות וחיבור פנימי המונע ממנו להלך בזוז. האוהב, חש את מגעו של האהוב גם כשהוא לבדו. האינטימיות והוא סוד קיומו ולחם חוקו. אשר על כן, האוהב דבק, חפש ורצה בקיום רצונו של האהוב. אהבה מובילה לשמחה זו - להחיים של יצירה ועשה. תחושות אלו מאפשרות לאדם לפנותו לאלהו בהתרגשות

6. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף ל'ב עמוד ב'.

ויש לה להתמודות בבכי ואנאה, ולפרט חטאה שלוש פעמים בכל יום, פעם אחת אחר כל תפלה. כל זה יש לה להתנהג שנה תמייה לכל הפהות. ויש לה להתענות שס"ה ימים רצופים, ואאן לה לאכול בשר ולא לשותין יין כל ימי תעניתה. ובתוך אותן ימים ובשבתוות ובימים טובים ובר"ח ובימי ניסן אין לה להתענות. ומ"מ בתוך אותן ימים אין לה לשותין יין ולא לאכול בשר, רק בשבתוות וביו"ט תאכל מעט בשר ותשתה מעט יין. ובתוך אותן שס"ה ימים לא תחוחף ראשה רק פעם אחת בחודש, ולא תרחץ רק לפני יום טוב מעט. ובתוך ימי החורף תשב ערומה תננד רביעי משעה בתוך מים מיבק בשטח, כיון שהיא ילדה ורקה בשנים, וכיון שנשתרשה בחטא אי"ח שבועות, אביקה שלימה, כיון שהיא ילדה ורקה בשנים, וכיון שנשתרשה בחטא אי"ח שבועות, אביקה מיבק בחטא, קשה לאפרושה מאיסורה. והדבר צריך עיון לחזר על כל צדדייה, למשכה בחכלי אהבה, בדברי ריצויים ופיוסים, שתהא מקבלת מהאהבה, שלא תהא פורקת מעלה להיות בשוב, ואיש תבונות ידנית, ועל כל כיווץ זהה אין לחכם אלא מה שעיננו רואות. ונראה שאין להגד לה כל מה שהיא מכוחיבת לעשות בפעם אחת, דהיינו לדילמא מסתפקא יסורים כולי האי וחלה דעתה, רק יש להגיד לה מה שעריכה היא לעשות תוך ג' חדשים הראשוניים. ואם היא מקיימת כראוי לה, אז לאחר שלשה חדשים יש להגיד לה מה שעריכה לעשות, וכן לאחר כל שלשה חדשים, עד יכולות לה השנה תמייה.

ימיה טובא בתשובה וביטוים כפי יכולתה, עכ"ל.

על אף דבריו בפתח התשובה, מימד היואר נולט בסדרי התשובה של מהר"י ויל. נראה שהמטרה המרכזית אינה התשובה על החטא ועיוון בשורשים, בגורמים. המטרה המרכזית היא ליצור מצב בו לא תתקנן הישנות של מקרים אלה בעtid. בכך הופך המהר"י ויל את סדרי התשובה מוקובץ של המלצות מסוירות להלכות קבועות וברורות המדריכות את היחיד בתניות התשובה. תשובה זו מייצגת תשבות רבות הנכתבות בהשראתם של ספר הרוקח וספר חסידים.

מה יחושו של בן דורנו למערכת התשובה השיטתית אותה פורס המהר"י ויל? מעבר ל��שי הנפשי, האם אנו חשים שהדרכות אלה מובילות ומעודדות בתניות תשובה וקרבה? מנין נובעת גישתם של חכמי אשכנז?

יתכן ו"מערכת הענישה" אינה אלא מעשה שנוצר במקומות הקרבן חטא. מעשים אלה מביאים לידי ביטוי תשובה וחזרה אל סדרי החיים. אם החטא הוא שיבוש של החיים ויציאה מן הסדר הנורמלי, גם התשובה צריכה לבוא מקום של חרגה ויציאה מסדרי החיים. שרשות המעשים הללו מחליפה את קרבן החטא ומביאה לידי ביטוי את עצמת החטא והכאב הנגרם בעקבותיו.

ברצונו לבחון דוגמא אחת מתוך תשובתו של מהר"י ויל¹⁰:

המקום יהא בעורך אהובי מהר"ד זעליקמן שיחי. על דשאילנא על האשה המנאפת תחת אישת. גдол כים שברה, מי ירפא לה: אם באנו לדדק אחריה, לא תהא מספקת לעשות תשובה שלימה על כל פשעה. אפילו לא עבדה אלא חדא זימנה, היה דין' לקבל יסורים כמ"ש אבותינו. ואפשר שלא יהיה לה כח לקבל יסורים ולשוב בתשובה שלימה, כיון שהיא ילדה ורקה בשנים, וכיון שנשתרשה בחטא אי"ח שבועות, אביקה מיבק בחטא, קשה לאפרושה מאיסורה. והדבר צריך עיון לחזר על כל צדדייה, למשכה בחכלי אהבה, בדברי ריצויים ופיוסים, שתהא מקבלת מהאהבה, שלא תהא פורקת מעלה להיות בשוב, ואיש תבונות ידנית, ועל כל כיווץ זהה אין לחכם אלא מה שעיננו רואות. ונראה שאין להגד לה כל מה שהיא מכוחיבת לעשות בפעם אחת, דהיינו לדילמא מסתפקא יסורים כולי האי וחלה דעתה, רק יש להגיד לה מה שעריכה היא לעשות תוך ג' חדשים הראשוניים. ואם היא מקיימת כראוי לה, אז לאחר שלשה חדשים, עד יכולות לה השנה תמייה.

דברי הפתיחה של המהר"י ויל מעוררים צפיה לתשובה המבוססת על יסודות האהבה תוך שהוא מדגיש את מטרתה של האהבה: "שלא תהא פורקת מעלה להיות בשוב". עתה, מסדר המהר"י את סדרי התשובה הבאים:

כיוון שהדבר מפורסם לכל, יש לה לפרט פשעה ברבים, כדכתיב: "מכסה פשעו לא יצלח", ובפרק יום הכהנים אמר רב יודא: זה חטא הידוע. ויש לה לילך בבית הכנסת הנשים, ותתודה בפני כל הנשים ותאמר: אמנס אני חטאתי להשם יות' וכזאת עשוית בושתי וגם נכלמתי, והנני שבה בתשובה שלימה ובלשון אשכנז'. וכן תעשה ב' קהילות או ב' כgon באולם'א, באושפז'ק, בפפניה'ס במקום שקלקללה. ותסיר כל עדיה מעלה, ולא תתקשט בשום תכשיט, ותתלבש בשחרורים כאבילה, ולא תתכסה בצעיף אלא בחתיכת סדין בלי וסוחב, וסרבליה יהיה מונח על ראשא כאבילה, ולא תחגור רק בתבל המצרי, כדשכחן גבי סוטה. ובבית הכנסת תהא יושבת כאבילה, רוחוק משאר הנשים. לא תהא שוכבת על מצע, רק על דף או על הארץ, רק כסת היא תחת ראשה.

10. שות' מהר"י ויל, סימן יב. רבי יהודה בן אליעזר הלוי מינץ נולד בסביבות שנת ה"א כס"ה (1408) ונפטר בשנת ה"א רס"ה (1508).

"ובני ישראל, זרע ישראל אורחותי, כבר מלידה מבטן קבוע בהם אהבת הש"ית, שהוא הרשות כנגד מודת כתר שאינו בתפישת האדם".

עקרון זה מצביב את מימד התשובה מהאהבה כחרזה אל אופיו הראשוני של האדם. תשובה מהאהבה מביאה לידי ביטוי את היחס הבסיסי שבין האדם לבוראו. משמעוותה של אהבה זו, כשהיא באהה לידי ביטוי בחיוו של היחיד, משפיעה גם על קיום המצוות של היחיד¹³:

"העובד מהאהבה עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עשו האמת מפני שהוא אמרת וסוף הטובה לבא בגללה, ומעלה זו היא מעלה גודלה מאד ואין כל חכם זוכה לה, והוא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אווהבו לפ"ע שלא עבד אלא מהאהבה והוא העלה שצמונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך, ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבתה הרואה מיד יעשה כל המצוות מהאהבה".

מיד אחר כך, מביא הרמב"ם את מצוות יראת ה' ¹⁴:

"זה מצוה הרבעית היא שצונו להאמין יראתו יתעלה ולהפחד ממנו ולא נהיה ככופרים הholkim בקרי אבל נירא ביאת עשו בכל עת והוא אמרו יתעלה (וاثנן) ו' את ה' אלהיך תירא".

בספר המצוות מקדים הרמב"ם את מצוות אהבת ה' למצוות יראת ה'. כך נראים הדברים גם למען בדבריו של הרמב"ם בהלכות יסודי התורה¹⁵:

"האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך, ונאמר את ה' אלהיך תירא".

והיאך היא הדרכ לאהבותו יראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשייו וברוחו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אהוב וэмשבח ומפאר ומתואה תאוה גודלה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי,

בכל מקרה, נוכל לומר שמסגרת התשובה המובאת לפניו מתמודדת עם הצדדים החינוכיים, המתודים, של החטא אך לא עם הצדדים הריעוניים שלו. זאת ועוד. אי אפשר לנתק את מערכת העניות מהקשרה של התקופה. האם מערכת עניות מסווג זה עשויה לקרב את החוטא לעבודת ה'? שמא מערכת כללים זו מותאמת לתקופת הגלות בה עליינו להකפיד על סדר החיים היהודי, בבחינת "הציבי לך ציונים". השיבה לארץ משיבתנו אותנו אל תוכן החיפ, אל המהות. כאן, שבה ועולה התביעה לבחון את היחס שבין תשובה מהאהבה לתשובה מיראה.

ד. בין מצוות אהבת ה' למצוות יראת ה'
בספר המצוות לרמב"ם מצינו שתי מצוות הקשורות אהבת ה' ויראת ה': מצוות אהבת ה' מבארת את חוכמת אהבתה של האדם לבוראו¹⁶:

"זה מצורה שלילית היא שצונו להאהבו יתעלה וזה שתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגנו ונתענג בהשגתנו. תכלית התענג וזאת היא אהבתה המחויבת... וلغון ספרי (שם): "ואהבת את ה' וירא" אהבתם את ה' והרמב"ם אמר שנאמר ואהבת הנפש אשר עשו בחרן". ר"ל כמו שאברהם בעבור שהיה אוהב השם כמו שהעיד הכתוב (ישע"י מא): "אברהם אהובי" שהיה גם כן גדול השגתו דרש האנשים אל האמונה מחזק אהבותו וכן אתה אהוב אותו עד שתדרשו האנשים אליו".

אהבת ה' הינה אתגר גדול והרמב"ם פורס בפניו משנה סדרה המאפשרת לנו להגיע לאהבותו יותר: "ויהיא היא הדרכ לאהבותו...". משמעוות הדברים היא שאהבת ה' היא תוכנה שבבקשות מאכז מסודר ושיטתי יקבע את אהבתה בלבו של המאמין. התיחסותו של הרמב"ם מבירהה שאהבת ה' נבנית בהדרגה. היא באה לאחר בירור אינטלקטואלי ארוך. لكن, אהבתה היא רכשת, נבנית לאורך זמן.

לעומת זאת, המעין בכתביו רבו צדוק הכהן מלובלין מגלה שתכוונת אהבתה הינה תוכונה מולדת, טבעית¹⁷:

11. ספר המצוות לרמב"ם, מצויה ג'.

12. "עדקה הציק" לרבי צוקה המכון מלובלין, סעיף קצ"ג. ולהשלמת הדברים עיין באגרות הראייה חלק א' אגרת מד' וכן במה שכותב בעין זה הרב ג' וצמן בספריו "מצויה ברורה" מעמי ע"ט ואילך.

13. רמב"ם הלכות תשובה פרק י' הלפה ב'.
14. ספר המצוות לרמב"ם, מצויה ד'.
15. משנה תורה לרמב"ם, הלכות יטורי התורה, פרק ב' הלפה א' – ב'.

"יראת אלוקים קודמת מבחינה שימושית לאהבתו. המחשבה הדתית המטאфизית-המערבית... דברה הרבה על דבר שפע האהבה לרוחני ולעליון אבל כל דבריה נשארו מילויים נבובות נטולות ממשות, כי מעולם לא הכירה את הפחד בכל מראהו. לפיכך קיצצתה בנטיעות הרבה פעים והביאה אנדרלמוסיא לעולם".¹⁷

השלמה זו באהה לידי ביטוי במאמרו של רבינו אלעזר בן עזריה: "אם אין חכמה אין יראה. אם אין יראה אין חכמה".¹⁸

אולם, הבנה זו מחייבת להבחן בין יראה לפחד:

"הפחד והאהבה סותרים הדדיים. היראה והאהבה אינן מכחישות זו את זו. אדרבה, כרכות הנה זו בזו. אישיות גדולה יכולה לסבב רגשי אהבה ויראה גם יחד. במידה שפערת הגעגועים תוקפת על האוחב וסוחבתו לאחוב, מתחשפת גם היראה, שהיא אהבה עצה עצמה המתלבשת לפעמים בסבל חרישי. אני אהוב את הזולת וכקסף אליו מפני גדלותו ורוממותו, אבל הערכה זו עצמה דוחקת גם לנסיגת הקטן מעת הגдол. התהקרבות גורמת למעט דמות עצמית מבחינה אקסילוגית ישנה באהבה שיווי ערכים וגם שלילת ערכים. "כבד את אביך", איש אמו ואביו תיראו" – כיבוד ויראה מודוגנים יפה-יפה. אין הבן מפחד מאביו הנחמד ואמו העזינה ומעולם לא ציונה התורה על פחד הורים. הדגישה היא את היראה הטוויה באהבה מוארת ומתקנת. שתיהן נעות מהאהבה. לפיכך, היראה קודמת לאהבה.

בנידון דיבן בחכרת טוביה. כמו כן אהבת ה' ויראותו מוצבצות מתוך חווית הקשר שבין העולם והקב"ה. מתוך חוויה-הכרה זו בוקע להט דבקות אהבה וגם הרתעת יראת רוממות שמתוכה משתקפת הבושה המוחלטת".¹⁹

יסודות אלו מבארים את הסתירה המדומה בעניינו של ראש השנה. היראה והאהבה בונים יחד את עולמו של היהודי וכן נבנית לה קומת התשובה השלמה.

וכשהחשב בדברים האלה עצמן מיד הוא נרתע לאחריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלת עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמיים דעתות, כמו שאמר דוד כי אראה שמייה אצבעותיך מה אונש כי תזכרנו, ולפי הדברים האלה אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שייהיו פתח למבין אהוב את השם, כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתרוך לך אתה מכיר את מי שאמר והוא העולם".

גם בהלכה זו קודמת האהבה ליראה. לעומת זאת, המעניין בהלכות תשובה נתקל בסדר שונה:²⁰

"לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעובד מיראה וכי לקבל שכר, עד שתרבנה דעתן ויתחכמו חכמה יתרה מגלים להם רוז זה מעט מוגילן אותן לעניין זה בנחת עד שישיגו וידעו ויעבדו מהאהבה".

כאן מקדים הרמב"ם את ענייני היראה לענייני האהבה. את הסתירה ניתן לבאר בשני אופנים.

ראשית, הן בספר המצוות והן בהלכות יסודי התורה עוסק הרמב"ם בהצבת האידיאל, בהצבת התפיסה הערכית על פיה מדרגתה של האהבה גבוהה מזו של היראה. בהלכות תשובה מדריך הרמב"ם את הצועד בנסיבות התשובה להתקדם צעד אחר צעד עד לרום מדרגת העובד מהאהבה. לפיכך, היראה קודמת לאהבה.

שנית, אינה דומה היראה המבוירת בהלכות תשובה לו זו המבוירת בספר המצוות ובಹלכות יסודי התורה. בהלכות תשובה עוסק הרמב"ם ביראת העונש. זו המדרגה הבסיסית ממנה יש להתחילה ("כשמלמדין את הקטנים"...), ביראה המביאה אהבה. בכך, מדריך אותנו הרמב"ם שאל לנו להסתפק ביראת העונש המביאה את האדם לידי מעשה המצווה אך לא לידי הפנמות. הרמב"ם מלמדנו שעליינו להתרומות למדרגת האהבה, זו המסייעת להפנמת הדברים ולהפיכתם לחקל מקינו. בה בעת, מפגש עצמתי זה מעורר לשלב חדש בעבודת ה', ליראת הרוממות. כאן, היראה אינה משתקת, אינה מorghיקה אלא מקרבת. מפגש של האדם עם מקור האור, החסד והטוב מעורר יראת רוממות גדולה המחייבת בחינה אחרת של החיים. אל לנו לבוא ליראה, לראות בה צד תחתון, נמוך, של עובד ה'. הרב סולובייצ'יק מאריך להסביר את הסכנה שבעבדות ה' המושחת על אהבה בלבד:

16. שם, הלכות תשובה פרק י' הלכה ה'.

17. הרoid' סולובייצ'יק, "איש ההלכה – גלו ונסתור", עמ' 168.

18. אמרות פרק ג' משנה י"ג. הרחבה הדברים ביבירו של הגרא"א למשלי פרק ט' פסוק י' שם נאמר: "תחלת חכמה – יראת ה'".

19. הרoid' שם, עמ' 175-174.

הצבת היראה במרכזה מעשה התשובה מהוועה ביטוי לrixוח מהאור האלקי. היא יוצרת מצב בו האדם רואה את הצלתו, את עצמו במרכז. הצבתה של האהבה במרכז מגדירה את "aicوت התשובה", את המקום שמננו נבעו הצורך לשוב בתשובה. במצבים אלה, היראה אינה אלא בבחינת מי שנודה לשמר את האהבה²⁵:

"וביסוד העבודה כותב במצבות היראה שיש בחינה של יראת חממת אהבה, שמתאפיין שלא יפוגם מידת האהבה שלו, ואת אהבת הקב"ה אליו"²⁶. יראת זו היא יראת של התקרבות שמחפה תמיד שלא יתרחק..."

על אף הסכנות הכרוכות בתשובה מהאהבה, על אף העובדה של תשובה זו מורכבת ומסוככת, עלינו לבכורה על פני תשובה מיראה. תשובה מיראה מהוועה בסיס ראשון אוולם במידה רבה, האחזחות מוגמות במידה זו מבטאת ריחוק מקור האמת. ההפנייה, הצבת הר' במרכזה נדחתה לשרשרת של ביטויים חיצוניים שנועדו להציג את היחיד מעונש.

הגלוות הארוכה גרמה לה לתשובה מיראה לתפוס מקום מרכזי בסדרי התשובה. בשעה שהאומה רוחקה מכור מחצבה אין היא פנואה לעיסוק בתוכן, בנסיבות. שאלות קיומיות דוחקות אותה לשימור המסתגרת. כך ניתן לבחון את פעולתם החשובה של חסידי אשכנז.

השיבת לא-רץ מציבה את אתגר התשובה מהאהבה בשער בת רבים. אף שלמרआית עין נראים הישגיה של זו הנובעת מיראה כגדולים יותר, עלינו לדעת שפעולה זו לא מאירה את הנשומות ולא מאפשרת להם להתמודד עם אתגרי המקום והזמן. תשובה מיראה מתמודדת בעיקר עט שאלת הר' איר". בדור דעה, דור בו עוסקים בתשובה מהאהבה, קיימת שאייפה גדולה לעוסק ב"лемה".

האדמו"ר מסלונים מבאר בדרך מקורית את נוסח תפילה "היום הרת", בה אנו אומרים: "היום הרת עולם, היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם, אם כבנים אם כעבדים, אם כבניים רחמננו כرحم אב על בניים, ואם כעבדים עיננו לך תלויות עד שתחנןנו ותוציא אcor משפטנו, איום קדוש".

25. נתיבות שלום לאדמו"ר מסלונים, חלק א' עמ' ס"א.
26. עין ביסוד העבודה חלק שני, פרק י' אות ט"ז.

ה. אהבה התשובה מאהבה

"בניהם אתם לה' אלוקיכם"²⁰. התייחסות התורה לבני ישראל כבנים מכתיבת את מהות הקשר שבין האדם לאלהו. את הפסוק: "מוסר ה' בני אל תמאס"²¹ באר הס"ק מסלונים: "המוסר של הקב"ה ליהודי הוא 'בני', הרי אתה בן מלך", "אל תמאס" אל תמאס את עצמן בדברים שאינם הוילים בן מלך²².

תפיסת האדם את עצמו כבן לפני ה', מובילה לעיצובה של דרך סלולה ביחס שבין יראת לאהבה:

"דנה כיודע יסודי כל התורה והמצוות וכל ענייני עבודה ה' הם הני תרי סמכין קשות: מדת אהבה ומדת יראת, והם שורשי כל תרי"גמצוות,מצוות עשה שוייכים בעיקר לאהבה ומצוות לא עשה שייכי בעיקר למדת היראה. וב' מידות אלו, אהבה ויראה נקראים תרי גדרין כלשון הזוהר הקדוש: "וואוריתא ומצוות ללא דחילו ורוחימו לא פרחו לעילא". וכך שבעל נוף אין יכולם לעוף למרומים אלא עם שני כנפייהם, ובאים אין להם אלא כנף אחד הריהם נופלים תחתייהם, כך בעבודת ה' זוקק יהודי לב' כנפיים של אהבה ויראה כאחד, ואם יחסר אחד הרי זה כדוגמת כנף אחד שאיפשר לעוף עמו. אכן, דרך החסידות היהת השעריק מבין שנייהם הוא אהבה, והוא כאמור חז"ל כי עשה דוחה לא תעשה, שהטעם בזו כי אהבה גדולה מהיראה. והיינו שזו העיקר אצל היהודי לידע כי הוא בן אהוב וחביב לפני אבינו شبשים..."²³

ישנם מצבים בהן היראה מבטאת בריחה של האדם מעמידה מול ה' דווקא תשובה מהאהבה מאפשרת לאדם להתקשרות ולהתחבר אל בוראו. לעומת זאת, תשובה מיראה מציבה את האדם במרכזה. עקרון זהobar לנו השיל"ה הקדוש²⁴:

"aicות התשובה שעשו – יהיה עניינו בתשובה שעשו "למען שמו באהבה". ככל מר לא יעשה התשובה מיראה דהינו מיראת העונש, שאז עשו התשובה לשם עצמו רק יעשה התשובה מהאהבת הבורא, וזה "למען שמו", כי החוטא פוגם בשמו".

20. דברים, פרק י"ד פס' א'.
21. משלי פרק ג' פס' י"א.

22. קוונטראס "ברכממה בינה בית" – פרקי הכהנה לחתנים, עמ' ח'.

23. ש.ס., עמוד י"א-י"ב.

24. של"ה, עשרה מאמרות, א', מ"א ע"א.

ארבעת השלבים הללו מציבים את הבודד, ההערכה, האהבה כבסיס למשמעות התשובה בדורנו.

בדרכו כלל, אנו רגילים להשתמש בהדרכות אלה כשאנו עוסקים בשאלת הדרך לקירוב רוחקים. מוסכם שבדורנו, תשובה מהאהבה היא המפתח לקירוב לבנות. "שם" מוסכם עליינו שיש להמתין, לפעול בכלים תחילתיים, ובסוף האהבה לניצת. יש דרך לנו שיש דרך קצורה שהיא ארכאה יש דרך ארכאה שהיא קצורה. כשהאנו עוסקים באחרים, ברור לנו שנאולתם של ישראל מופיעה קמעה קמעה ואנו חפצים לראות דор של שבטים מותך עמוק וגדלות, מתוך הפנה גדולה. דор של בניים לה.

אולם, האם ברורה לנו בדרך ביחס לבניינו-שלנו? האם גם בישיבות וב學院יות, האם במשפחה, בקהילה, בתנועת הנוער, בישוב אנו פועלים על פי עקרונות התשובה מהאהבה?

"וכסיפור מהרה"ק ר' זושא ז"ע ששמע פעמי אחת מגיד שדרש לפני הקהל בדבריו תוכחה והפחדים בעונשי גיהנום וכוי' והציבור לא נתעורר מהדברים כאילו לא נגע אליהם כלל, ואח"כ עלה ר' זושא על הבימה ו אמר: "הלווא הקב"ה אהוב אתכם כל כך ומתנהג אתכם כל כך בטוב ואיך יכולם לעשות נגד רצונו ית', ונעו כל הקהל בכפי למשמע הדברים. ושאל אח"כ אותו המגיד את ר' זושא, הרי אני תיארתי בפניהם את בירור הגיהנום והעונשין ומדווע לא השפיעו עליהם הדברים ולא דברו אל כלם, ואילו בשמעם את דבריך שאינם מטילו אימה כלל מיד נתעוררו זה השפיע עליהם. ואל ר' זושא, אתה בדרכך על כל העונשין סגרת להם את הלבבות וכאשר סותמים לב' יהודי אינו יכול לבכות ולהתעורר, אבל כשייהודי שומע את הדברים היקרים הללו שהקב"ה אהוב אותו כ"כ, מיד נפתח לבו ומתעורר בתשובה".³⁰

דווקא בבית הכנסת, דווקא בקרב קרובים, יש להעמיק את תודעת התשובה מהאהבה. להתמודד עם האתגר הגדול על אף הקשיים שאוטם הוא מציב בפניו. לא לחפש רוחחים קלים בהם מבחון התוצאה הוא רגעי, זמן וחולף. יש לזכור שתשובה מיראה מציבה את ה"אני" במרכזה.

.30. "בחכמה יבנה בית", שם.

לשיתתו, יש לקרוא תפילה מלאת הוד זו באופן הבא:

"היום הרת עולם, היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם", ביום זה נערכם המשפט הגדול לכל יצורי עולם. ומה עוסק המשפט, מה עומד לדיוון? "אם כבנים אם כעבדים" ביום זה בוחן הקב"ה אם נהגנו כלפיו כבנים או חיז'י כעבדים! על כך שופטים אותנו! התיחסות לה' ממקום של עבד הנה חטא ועוזן חמור ויש בה העמלות ממה שנאמר: "בנים אתם לה'".

זה אתגר התשובה מהאהבה. להפוך את עצמנו לבניו של ה'!

ו. תשובה מהאהבה - בקירובם של קרוביהם!

בתחילת אורות התשובה נדפסה אגרת התשובה של מרן הראייה קווק זצ"ל ובמרכזזה קביעתו-הדרכתו?²⁷

"ואם יבוא אדם חדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה, ואל דברת קץ המגלה ואור הישועה הזורחה לא בית, לא יוכל לכון שום דבר לאמתה של תורה אמרת כי כל זמן מאיר בתוכנותו"

עמדה זו, הרואה צורך להתאים את נתבי התשובה למדרגת הדור ושאייפותיו באה לדי' ביטוי במקורות רבים במשנת הרב זצ"ל²⁸:

"לטהר את הלבבות, ולהעסיק את המוחות במחשבות נאצלות, שמקורן ברזי תורה, נעשה בדור האחרון הכרח גמור לקיים היהדות".

תמציתם של הדברים מבוארם בתוספת תשובה לאורות התשובה, שם באර הרוב את הדרכים לקירוב הדור באربעה פרקים²⁹:

"ארבעה הפרקים שהחינו של הדור שנטרכק מקדושתה של תורה צרי שיתקרב על דם אל מקור הקודש הם: כבוד הדת, חבת הדת, הכרת הדת, וקיים הדת".

.27. אגרות הראייה, אגרת שע"ה.

.28. הראייה, אורות התשובה:תוספת תשובה סעיף ח'.

.29. הראייה, אורות התשובה:תוספת תשובה סעיף ח'.

לפעמים ה"אני" הוא הורה או מבחן המסבירים להסכים עם קצב איטי מדי של התקדמות, של השתנות ולפעמים ה"אני" הוא ילד, תלמיד, המבקש להסיר מעליו לחץ ובכך הוא עובד את עצמו במקומו את אלוהיו.

**לחשובה מהבהה אנו נקראים. תשובה הדור בולבלת גם אותנו! אנו צדיכים
לאפשר לנו לנו בונח, במחות, בשיקר. לחזיב את החיבור אל ה' יתברך
במרכז פטולת התשובה, לבניית חיים חדשים, רעננים, מלאים הארץ. תשובה
זו מהויה שלבנו סף בהארת אור היושנה והגאולה.**

